

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Володимир Іванишин, Оксана Бялковська

Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський
v.v.ivanyshyn@gmail.com, ksenish05@gmail.com
<https://doi.org/10.37406/sXXIcp.2021.v1.8>

Вступ

Питання розвитку сільських територій в Україні постало відразу після розпаду Радянського Союзу, багато сільських територій були прив'язані до виробництва та переробки певної продукції. Якщо на Заході переважно це сільськогосподарське виробництво та переробка сільськогосподарської сировини, реалізація сільськогосподарської продукції, то в південних регіонах це виробництво важкої, металургійної, та вугільної промисловості, що дозволяло акумулювати робочі ресурси в поселення, які забезпечували виробництво в цих регіонах.

Після процесів глобалізації та переходу від адміністративно-командної системи управління державою до ринкової економіки, постали нові напрямки розвитку держави де виникла потреба в адміністративно-територіальній реформі в Україні.

Після успішного досвіду проведення адміністративно-територіальної реформи в Польщі, також цей етап реорганізації територій мав місце і на теренах України.

Розділ 1.

Майже до кінця ХХ ст. у наукових дослідженнях щодо ролі та значення сільського господарства в економіці країн світу переважав традиційний підхід, відповідно до якого вважалося, що ця галузь виконує суто виробничу функцію, а сільська територія розглядалася як організована територія для виробництва сільськогосподарської продукції, що порівняно з іншими знаходилася у значно сприятливіших агрокліматичних та соціально-економічних умовах. Сільським територіям відводилася пасивна, допоміжна роль постачальника відносно дешевої сировини для промисловості, продовольства та робочої сили. Одночасно промисловість розглядалася як "локомотив" усієї економіки. Використовуючи такий підхід до сільської економіки, стратегічні завдання економічного розвитку зводилися до зростання обсягів промислового виробництва та забезпечення посилюючої ролі міст.

Процеси прискореної глобалізації економіки, що найбільш виразно проявилися наприкінці ХХ ст., засвідчили про низку проблем, безпосередньо пов'язаних із використанням сільськогосподарських ресурсів, а саме земельних, водних, екологічних, продовольчих, культурно-ландшафтних, і змінами клімату, що пробудило інтерес науковців, а за ними й політиків провідних країн світу до природи та культурної спадщини сільської місцевості, її нових можливостей у розвитку сільської економіки, що суттєво відстає від міської. Однак сільський розвиток, заснований на підтримці та зміцненні переваг цінностей сільського життя, виявився досить складним процесом як у науковому пізнанні, так і в практиці реалізації.

У світовій науковій літературі термін "сільський розвиток" (rural development), протягом усього історичного періоду наукового пошуку у цій сфері наукових знань, розглядався з позицій розвитку, тобто як системи позитивних змін, що ініціюються

знизу і підтримуються певними політичними рішеннями зверху. Еволюція цього поняття завжди концентрувалася на розумінні того, що сільський розвиток – це політика держави у сільській місцевості, що включає в себе як сільськогосподарський, так і загальноекономічний, людський і соціальний розвиток, диверсифікацію виробництва, сприяння розширенню підприємництва та раціональне управління навколишнім природним середовищем, розвиток сільської інфраструктури, промисловості з переробки сільськогосподарської продукції, місцевих ремесел і сфери послуг (у тому числі туристичних) тощо.

Вихідні концептуальні засади формування науково-методичних підходів до сільського розвитку у розвинених країнах світу базувалися, як правило, на тому, що сільський розвиток це багатовекторний (міждисциплінарний) процес, який включає не тільки економічні показники зростання і розвитку, а також вимагає адаптації до людської поведінки та соціальної структури суспільства. Понад те, сільський розвиток може здійснюватися на сталій основі, якщо він пристосований до біофізичних умов і природно-ресурсного потенціалу регіонів. Важлива роль відводиться також процесам політичного партнерства, яке невід'ємною складовою частиною кожної сільської політики розвитку. Останнім часом вагоме місце відводиться розширенню спектра впливу економіки знань у сільський розвиток та дослідженню того як можна змінити сільську місцевість завдяки новітнім технологічним досягненням, таким як використання телекомунікацій, біотехнологій або мережі Інтернет. Зі всього спектра наукових досліджень у сфері сільського розвитку, зазвичай, виділяють п'ять його аспектів: людський, економічний, політичний, науковий, ресурсний [1].

Невід'ємним у розвитку сільських територій розуміння та твердження про зміну менталітету та відношення до села та його недооцінених ресурсів для країни. Працю сільських жителів розуміють як грубу, непрестижну, важку, яка мало оплачується. Населення, що проживає на сільських територіях найбільш схильне до різного виду міграційних процесі, як в середині країни так за її межі, а це втрата найціннішого для нашої країни людського ресурсу.

Безперечно, що основою економічних, соціальних, культурних, та ментальних ресурсів сільського розвитку - є людський ресурс. Людський ресурс включає в себе такі аспекти: рівень освіти, культурну індивідуальність та соціальну структуру. Значний вплив на якість життя населення сільських територій має спосіб життя, проведення вільного часу, споживання продуктів великого міста.

Досвід та вивчення ментальності та питань, що у першу чергу цікавлять жителів сільських територій - це економічний ресурс. Як свідчить практика, держава не може завжди субсидіювати проживання у сільських територіях, тільки через ряд причин: необхідність збереження ландшафтів, екологічні потреби, історичного чи культурного спадку.

А загалом зрозуміло, що якщо не буде достойних економічних передумов життєдіяльності й розвитку у сільських територіях, не буде і достойного життя на селі.

Незважаючи на достатнє субсидіювання та дотування в країнах Європейського союзу, більшість фермерів стверджують про те, що життя в селах не стає легшим, тому сільськогосподарське виробництво втрачає свої позиції першості в бізнесі, адже сільськогосподарський бізнес функціонує переважно на сільських територіях. Сьогодні все частіше можна зустріти регіони в Європі, де частка аграрного бізнесу

незначна, або й зовсім відсутня, сільське ж населення, у свою чергу, має доходи з інших джерел, що не мають відношення до сільського господарства. В альпійських регіонах основними джерелами надходжень та заробітних плат є туризм.

Слід зазначити, що наразі навіть у звичайних умовах (не тільки специфічних, як, наприклад, гірські райони, водні ресурси тощо) у розвинених країнах інші сектори прикладання праці стають досить важливими у сільській місцевості, серед них такі як сільська індустрія чи сільський сервіс. В останні роки спостерігається також економічний розвиток сільських територій, що визначається терміном "нова економіка". Це включає послуги ІТ промисловості, а також біотехнологічні фірми. "Нова економіка" інколи поєднує традиційне виробництво та туризм, маркетингові проекти через мережу Інтернет для специфічної сільськогосподарської продукції з доданою вартістю як, наприклад, органічної сільськогосподарської продукції тощо [1].

Навколишнє середовище та природні ресурси також є важливим ресурсом сільського розвитку, що досягти поступового та тривалого сільського розвитку потрібно дотримуватись раціонального використання природних ресурсів, які є матеріальною базою локального розвитку сільських територій на основі сталих місцевих активів. На відміну від міст, їх наявним активним та урбанізованим середовищем, сільські території залежать від тих природних ресурсів, які вони мають у наявності чи в стадії розробки, а також від навколишнього середовища, в якому воно стані, як селяни спромоглися його зберегти, відновити і як ощадно використовують.

Варто зазначити, що політичний аспект, також є важливим елементом сільського розвитку, участь різних громадських організацій та суспільна думка в різних політичних дебатах, що стосуються сільських територій. Дуже часто впливові політичні лобі Європейського Союзу здійснюють тиск для захисту сільського господарства та фермерства. Стратегії розвитку сільських територій в Європі базується зазвичай на об'єктивних біофізичних умовах розвитку, та на економічній раціональності. Нерідко сьогодні зазнають політичного впливу аспекти розвитку сільських територій завдяки глобалізаційним процесам, що має неоднозначний вплив на сільські території і громади.

Кожен із секторів сучасної економіки має важливий вплив на розвиток інноваційних технологій та розвиток науки й техніки, також це можна стверджувати і про сільське господарство, яке є загальною базою для розвитку сільських територій, хоча це твердження не можна сприймати буквально. Розвиток у сільському господарстві нетрадиційних джерел енергії, екологічного розвитку, на думку сучасних аналітиків, може спричинити поштовх до «зеленої революції», а це, безумовно, тільки в позитивному напрямку впливатиме на розвиток сільських територій.

Процес реформування САП неухильно перетворює її із політики підтримки сільськогосподарського виробництва у політику сільського розвитку та ощадливого використання природних ресурсів, що поступово стає пріоритетним компонентом аграрної політики ЄС. Незважаючи на поступову реалізацію положень останніх реформ САП ЄС, спрямованих на зниження бюджетних витрат для її проведення (з 0,54% від загального ВВП у 1990 р. до 0,33% – у 2013 р.), це не означатиме відміну у наданні допомоги аграрним товаровиробникам: змінюються лише умови її

виділення таким чином, щоб уникнути перевиробництва, сприяти розвитку багатофункціональності сільського господарства та сільської економіки.

Сільський розвиток становить другий стовп САП ЄС (рис. 1) та, враховуючи зв'язки зі сільськогосподарським виробництвом, передбачає організацію та проведення таких заходів як: модернізацію ферм; безпеку і якість продуктів харчування; стабільність прибутків фермерів; екологічну небезпеку; діяльність зі створення альтернативних або додаткових видів зайнятості; удосконалення умов проживання та праці у сільських територіях тощо. Крім того, на засіданні Ради Європи у Люксембурзі - 1997 р. було офіційно визнано європейську модель сільського господарства як основу САП ЄС, основними концептуальними засадами якої стають збалансоване багатофункціональне сільське господарство та багатоаспектний розвиток села. Відповідно до цієї моделі, розвиток села – це обґрунтований процес послідовних економічних, соціальних, політичних, культурних і природоохоронних змін, спрямованих на поліпшення якості життя населення; цей розвиток повинен задовольняти потреби всього (не тільки сільського) населення та не створювати загроз для майбутніх поколінь [1].

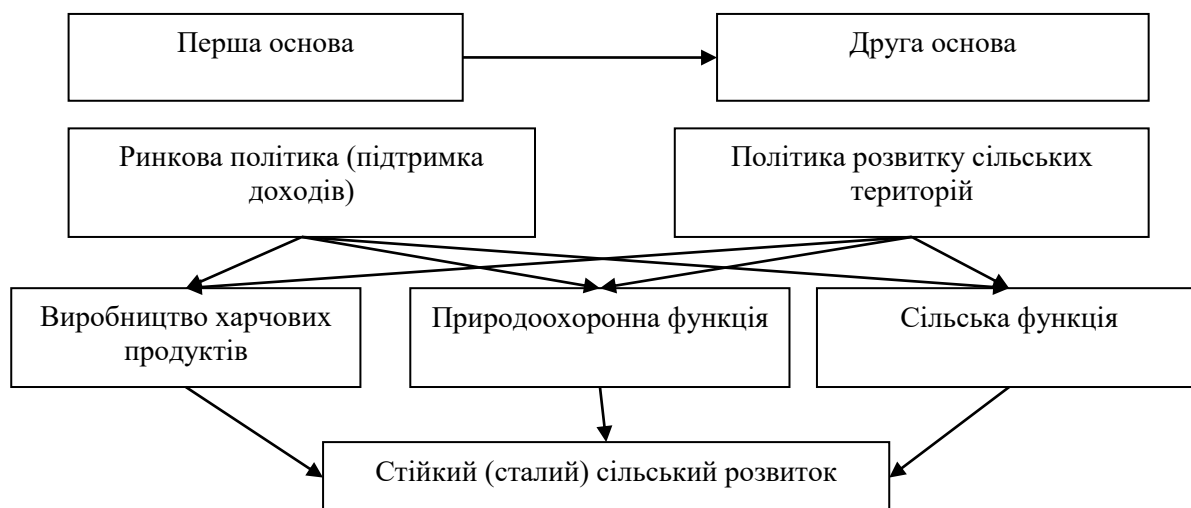

Рис. 1. Основи процесу реформування САП ЄС

Джерело: [1]

Переважно, вивчення сталого розвитку на сільських територіях певний період було поза межами наукового простору, але коли час прийшов до планування адміністративно-територіальної реформи ряд вітчизняних вчених почали вивчати зарубіжний досвід імплементуючи його на територіальні реалії.

Опираючись на досвід Європейських країн часто можна помітити, що політика того чи іншого напрямку, яка стосується розвитку й відновлення сільських територій ґрунтується на певній стратегії, яка розробляється відповідно до тієї чи іншої економічної ситуації.

Стратегія розвитку – це договір спільної згоди та інструмент організованого прозорого діалогу влади, бізнесу й громадськості як учасників процесу розвитку щодо розроблення і реалізації проекту свого майбутнього.

Стратегія розвитку спрямована виключно на стратегічно важливі для території (організації) проблеми для вирішення яких пропонуються найнеобхідніші дії.

Програми, проекти та заходи, що визначені у Стратегії (інвестиційного, організаційного, юридичного або інформаційного характеру) містять прозорі індикатори та показники, які дозволяють здійснювати моніторинг і оцінювати успішність реалізації та ефект (вплив на рівень і якість життя громади).

Слід пам'ятати, що документ не містить детальних вказівок: кому, що, скільки і для кого робити, не містить розділів за галузями виробництва і сфер економіки і не є вичерпним.

Стратегія розвитку:

- є системним документом, який описує модель майбутнього громади (виходячи з реальних зовнішніх умов та власного внутрішнього потенціалу території);

- визначає орієнтири та критерії для прийняття рішень всіма суб'єктами процесів розвитку території (інвесторами, місцевим бізнесом, владою і населенням міста) відповідно до перспективи;

- фіксує: дії, які забезпечать досягнення узгоджених громадою цілей, зобов'язання та домовленості сторін щодо участі у процесі зміни соціокультурного і просторового середовища.

Стратегія розвитку допомагає вирішенню таких проблем:

✓ Економічного напрямку:

- збільшення кількості самозайнятого населення (підприємців);

- збільшення кількості робочих місць;

- зменшення обсягів виплат допомоги із безробіття;

- позитивні зміни інвестиційного клімату;

- збільшення обсягів вступу від податків бюджетів усіх рівнів;

- збільшення обсягів плати за землю;

- збільшення територій із власником;

- зростання кількості малого й середнього бізнесу;

- поліпшення конкурентного середовища;

- включення в реальний сектор економіки невикористовуваних або неефективно

використовуваних активів:

- вільних або забудованих земельних ділянок;

- техніки та обладнання;

- бізнес-ідей і бізнес-планів (районовані, світові аналоги, які підходять під особливості регіону і реалії);

- потенційних інвесторів;

- фахівців та людей, які прагнуть працювати на умовах партнерства;

- товарів й послуг (імпортозаміщення).

✓ Управлінського напрямку:

- дієвий механізм управління територіальним розвитком у довгостроковій перспективі;

- створення простору сприятливих умов для забезпечення збалансованого економічного, інвестиційного, екологічного, соціального та культурного розвитку всіх сфер життєдіяльності громади;

- підвищення ефективності у використанні всіх наявних можливостей для вирішення нагальних економічних, інфраструктурних, політичних та соціальних проблем громади.

✓ Інфраструктурний напрямок:

- формування привабливості території або громади;

- відновлення й розвиток інфраструктури;
- ефективне використання потенціалу території;
- впровадження конкретних програм і проектів розвитку на територіях і в населених пунктах.

✓ Соціальний напрямок:

- зниження рівня соціальної напруженості;
- формування умов для формування середнього класу і як наслідок, розвиток активної, небайдужої громади;
- залучення в реальний сектор економіки, завдяки лояльним умовам, через створення власного бізнесу й працевлаштування, ВПО, мобілізованих, безробітних та інших вразливих груп населення;
- підвищення рівня благоустрою, комфорту та життя в цілому у громаді [2].

Важливо звертати увагу на досвід тих країн, які можуть бути для нас прикладом в проведенні децентралізації, сході до нас ментально та мають подібну господарську систему ринкової економіки, мають подібні ресурси та можливість їх переробки. Після успішної адміністративотериторіальної реформи в Польщі в 2004 році, стало можливим вивчати теоретичний та практичний досвід сусідньої держави за допомогою дорадчих інституцій Польщі, що успішно і проходить до цього часу.

В Україні вже створено ряд державних і приватних центрів регіонального розвитку, дорадництв при вищих навчальних закладах та при районних адміністраціях, які допомагають новоствореним територіальним громадам розробити свою стратегію розвитку, враховуючи їх особливості, екологічну ситуацію, інфраструктурну складову, географічне розташування, культуру та ментальність.

Такі центри та дорадництва можуть пропонувати науково-дослідні послуги, консалтингові, аналітичні, та інформаційні послуги для міських, сільських та селищних рад, об'єднаних територіальних громад, районних адміністрацій.

Стратегії та програми мають відповідати Міжнародним стандартам та програмам, принципам сталого розвитку, проголошеним у порядку денному в заключних документах Конференції ООН (Хабітат-II) та рекомендаціях Європейської економічної комісії ООН на XXI століття.

Для успішної реалізації програми чи стратегії потрібно використовувати міжнародний досвід, досвід тих сільських територій, які вже частково успішно реформовані і можуть зробити висновки своєї діяльності, розвитку громад і регіонів України, український досвід євро регіонів, досвід регіональної політики в країнах Європи, рекомендації Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, рекомендації Київського центру Інституту Схід-Захід [4].

Вдосконаливши методику написання програми відновлення та розвитку сільських територій, було визначено два загальних типи розробки програм – це Європейський та Азійсько-Ізраїльський типи, які відрізняються в розробці розмірами, кількістю документації очікування від результатів.

О.М. Бородіна, І. В. Прокопова у своїх дослідженнях також розділили програми на види, які характеризують ключові форми політичної підтримки в рамках САП ЄС.

Науковцями запропоновано шість видів програм відновлення та розвитку сільських територій, які можуть бути використанні для розробки, написання та реалізації програм розвитку територій. Ці програми можуть бути грантові, інвестиції на які можна отримувати від громадських, державних інституцій.

Державна політика України у сфері місцевого самоврядування, в першу чергу, опирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає проведення кардинальних змін і системних реформ, децентралізацію влади – тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері.

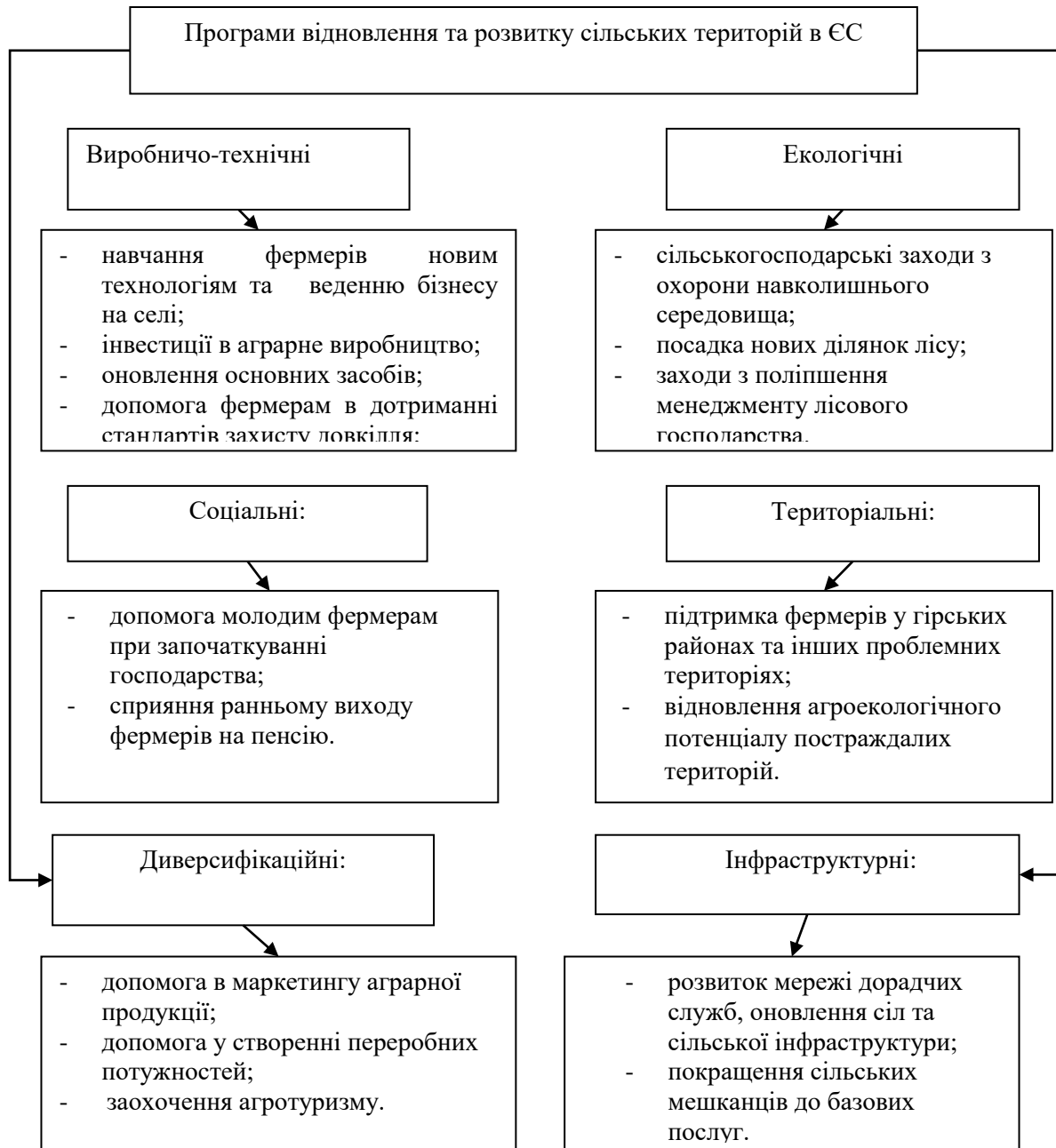

Рис. 2. Види програм розвитку та відновлення сільських територій
Джерело: [4]

Необхідність докорінної зміни системи влади та її територіальної основи на всіх рівнях, здійснення реальних кроків до стимулювання розвитку країни, надання гідної відповіді на сучасні виклики потребувало законодавчого забезпечення [5].

Користуючись досвідом європейських країн в Україні проводиться адміністративно-територіальна реформа, яка безпосередньо торкається сільських територій. Сільські населені пункти об'єдналися в територіальні громади, які утворюють повноцінні адміністративні одиниці, що самі вирішують поставлені проблеми своїх населених пунктів, адже саме мешканці найбільше знають стан розвитку своїх населених пунктів.

У квітні 2014 року за ініціативи тодішнього Віце-прем'єр-міністра - Міністра регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України Володимира Гройсмана Уряд схвалив основний концептуальний документ - Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Після цього був затверджений План заходів щодо її реалізації, які дали старт реформі.

Для реалізації положень Концепції та завдань Плану заходів, необхідно було в першу чергу внести відповідні зміни до Конституції України, а також сформувати пакет нового законодавства.

Зміни до Конституції, перш за все, мали вирішити питання утворення виконавчих органів обласних та районних рад, реорганізації місцевих державних адміністрацій в органи контролю-наглядового типу, дати чітке визначення адміністративно-територіальної одиниці – громади.

Зусиллями вітчизняних фахівців, практиків, науковців, експертів було розроблено проект змін до Конституції та передано на широке публічне обговорення. Важливо, що запропоновані зміни були підтримані суспільством та отримали високу оцінку Венеційської Комісії [5].

У процесі нашого дослідження потрібно провести соціальне опитування жителів сільських територій, де успішно проходить адміністративно-територіальна реформа та у сільських територіях, де адміністративно-територіальна реформа проходить повільно й не результативно. Анкети для опитування необхідно розробити окремо для населених пунктів із різними результатами проведеної реформи. Базовими обрано два населених пункти, які можна розділити на групи:

I група – сільські території, де успішно проходить адміністративно-територіальна реформа;

II група – сільські території, де адміністративно-територіальна реформа проходить не достатньо ефективно або взагалі процеси реформування не проходять.

З проведеного соціального опитування було зрозуміло найголовніше, що в тих населених пунктах, де працюють прогресивні лідери реформа проходить успішніше, населення активне, розвиток особистостей стоїть на першому місці.

В тих селах де можна відслідкувати відсутність лідерства, реформа проходить повільно, від об'єднання більше нічого не зроблено, крім оформлення документації. Об'єднана територіальна громада існує формально, село в таких випадках «спить».

На сьогодні проводиться ряд заходів на базі різних установ та організацій, що стають в нагоді головам об'єднаних територіальних громад: навчання, тренінги, підвищення кваліфікації, прийнято ряд нормативно правових документів, що регламентують їх діяльність.

На допомогу сільським головам та громадським активістам прийшли прийняті Закони України та нормативно-правові акти, що дозволяють координувати їх

діяльність в сфері адміністративно-територіальної реформи, довести до жителів сільських територій достовірну інформацію, що стосується даного реформування та проаналізувати всі переваги та недоліки державної політики України стосовно адміністративно-територіальної реформи.

За цей час вже сформований і діє основний пакет нового законодавства, впроваджуються першочергові законодавчі ініціативи. Мова йде про:

- Закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. Завдяки цим змінам, місцеві бюджети зросли на 123,4 млрд грн: з 68,6 млрд в 2014 до 192 млрд грн в 2017 році. Частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України постійно зростає і на кінець 2017 року наблизилася до 50 % (у 2015 році - 45,6%).

- Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Дав змогу почати формувати спроможний базовий рівень місцевого самоврядування. Станом на початок лютого 2018 року створено вже 710 об'єднаних територіальних громад (ОТГ). До складу цих ОТГ увійшли **3313** колишніх місцевих рад. Зараз **6,1 млн** людей проживають в ОТГ. Такі темпи міжмуніципальної консолідації міжнародні експерти називають дуже високими. Закон також запровадив інститут старост в ОТГ, які представляють інтереси сільських мешканців в раді громади. Сьогодні обрано вже понад 600 старост, ще більше 1,7 тисяч осіб виконують обов'язки старост.

- Закон «Про співробітництво територіальних громад». Створив механізм вирішення спільних проблем громад: утилізація та переробка сміття, розвиток спільної інфраструктури тощо). На початок лютого 2018 року реалізується вже 133 договорів про співробітництво. Цим механізмом скористалися **587** громад.

- Закон «Про засади державної регіональної політики». Державна підтримка регіонального розвитку та розвитку інфраструктури громад за час реформи зросла у 32 рази: з 0,5 млрд в 2014 до 16,1 млрд грн у 2017 році. 21 область прийняла рішення про створення Агенції регіонального розвитку, в усіх областях працюють Центри розвитку місцевого самоврядування, які в тому числі допомагають місцевій владі втілювати регіональні стратегії.

- Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства». Нові містобудівні повноваження отримали 90 міст, у тому числі - 10 ОТГ.

- Пакет законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг. Це дозволило делегувати органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг: реєстрацію місця проживання, видачу паспортних документів, державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб, підприємців, об'єднань громадян, реєстрацію актів цивільного стану, речових прав, вирішення земельних питань тощо [6; 7; 8].

Нова законодавча база значно посилила мотивацію до міжмуніципальної консолідації в країні, створила належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у вирішенні нагальних проблем. Також вже виправдала себе нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів, які отримали певну автономію і незалежність від центрального бюджету [6].

Також варто відзначити Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій» від 23 вересня 2015 року № 995-р.

В Концепції визначино:

- загальні проблеми, яких вона торкатиметься;
- проаналізовано причини виникнення цих проблем;
- мета і терміни реалізації даної Концепції, а саме до 2025 року; визначено оптимальні варіанти розв'язання проблеми на основі порівняльного аналізу;
- шляхи і способи розв'язання проблеми;
- очікуванні результати;
- обсяг фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів, необхідних для реалізації Концепції. [3]

Спираючись на вказані нормативно-правові акти та правові можливості сільські жителі отримали безліч можливостей, подібно як жителі європейських сільських населених пунктів, провадити господарську, соціальну, економічну діяльність на благо своєї громади.

Уряд на сьогодні визначив підтримку реформи децентралізації в Україні одним із пріоритетних завдань, що сприятиме розвитку місцевого самоуправління і економічного розвитку країни в цілому. Очікується, що 2018 рік стане ключовим у питанні формування базового рівня місцевого самоврядування: до кінця року більшість існуючих малочисельних місцевих рад можуть об'єднатися, а отже стати спроможними перебрати на себе більшість повноважень, належним чином використовувати ресурси і нести відповідальність за свої дії чи бездіяльність перед людьми та державою. Це створить стійке підґрунтя для наступних кроків реформи місцевого самоврядування, а також сприятиме прискоренню реформ у сфері охорони здоров'я, освіти, соціальних послуг, енергоефективності та інших секторах [10].

Формування політики держави відносно певного соціально-економічного явища має носити під собою певну основу. Адміністративно-територіальна реформа та децентралізація в Україні базується на досвіді країн сусідів перш за все Польщі. Дана країна схожа з Україною ментально, має спільну культуру як позитивну так і негативну історичну базу, тому можна робити повноцінний аналіз соціально-економічних явищ, що супроводжують подібне реформування.

Часто при використанні зарубіжного досвіду використовують досвід передових країн світу таких як Ізраїль, Канада та США. При дослідженні соціально-економічних пустот, які утворенні нині на територіях України, в таких регіонах, де масово зупинилося виробництво та переробка продукції в регіонах сходу України, депресивні території Червонограду, Токмаку, Шостка, Ватутіне, Могилів-Подільський, Бердичів, ще як міста не такі вразливі і не повністю схильні до утворення соціально-економічних пустот, то села, які знаходяться навколо цих міст страждають частіше. Тому варто зазначити, якщо місто потерпає від кризи, то село, яке знаходиться поблизу кризового міста, страждає більше й взагалі може зникнути з мапи країни. Найчастіше соціально-економічні пустоти виникають на депресивних територіях країни чи регіону.

Вперше поняття "депресивна територія" було вжито у Великобританії в міжвоєнний період. Цей термін використовувався, головним чином, стосовно промислових районів старого освоєння в межах кам'яновугільних басейнів країни, які жорстко постраждали від безробіття, викликаного припиненням виробництва в деяких галузях важкої промисловості.

Зараз у зарубіжній науковій літературі, головним чином, вживається термін "distressed areas", який можна перекласти як "території в занепаді". Ці території, на

думку експертів, потерпають від таких негараздів як застарілі, а часом малопродатні для використання, житлові фонди та інфраструктура, занедбані індустріальні майданчики, екологічні проблеми (наприклад, старіння населення, бідність, низькі стандарти стану здоров'я).

В Україні поняття "депресивна територія" увійшло в науковий обіг у середині 90-х років ХХ століття, що було пов'язано з активізацією регіональних досліджень. Попри наявність значної кількості робіт із вивчення депресивних територій, однозначного тлумачення цього терміна немає.

Оскільки у даному понятті присутнє слово "депресивний", необхідно врахувати той сенс, який традиційно в нього вкладався. Так у вітчизняній і зарубіжній економічній теорії депресія (depression) – "ситуація для якої характерні падіння виробництва, тенденція до зниження цін і зростання безробіття..." характеризується кумулятивним процесом при якому падіння попиту (інвестиційного і споживчого) спричиняє за собою зниження виробництва і веде до зменшення використання ресурсів, що у свою чергу підтримує попит на низькому рівні".

Дане визначення не підходить для опису української ситуації, оскільки падіння виробництва відбулося не тільки без зниження цін, але ще й зі миттєвою інфляцією. При цьому зростання безробіття абсолютно не відповідало темпам економічного спаду. Необхідно врахувати і те, що економічний спад у нашій країні був викликаний принципово іншими явищами, ніж ті, які викликають депресію. Таким чином, якщо використовувати традиційне розуміння депресії, то "депресивних регіонів" у нашій країні в принципі бути не може, оскільки відсутній сам процес депресії в її класичному розумінні [9].

Дослідження методології та визначення депресивності територій які найбільш потребують уваги держави, науковців та розробників програм розвитку та стратегій розвитку територій залучення інвесторів.

Історично склалося, що в кожній державі виділяють свою типологію депресивних регіонів країни, так і Україна має свою типологію, яка має значення при написанні стратегій відновлення чи розвитку сільських територій. Ця типологія дозволяє виявити напрями реалізації програми та виявити потенційних інвесторів, які зацікавлені в реалізації програми розвитку і відновлення сільських територій України.

Типологія депресивних територій має важливе науково-прикладне значення, оскільки дає можливість розробити систему відновлювальних заходів, конкретизованих відповідно до потреб проблемних територій. Серед українських дослідників першим здійснив типологію депресивних територій В. С. Коломійчук. Він виділив 5 типів адміністративних регіонів:

1. Адміністративні регіони, території яких постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;
2. Адміністративні регіони, які сильно забруднені в екологічному відношенні, але головні й дуже потужні депресанти, що розташовані на суміжних територіях;
3. Прикордонні адміністративні регіони;
4. Депресивні адміністративні райони у гірській місцевості;
5. Депресивні райони, територія яких перетворюється на депресивну лійку через надзвичайно слабкий розвиток транспортної мережі та інших елементів опорного каркасу території.

За допомогою наведеної класифікації можна чітко зрозуміти, яких заходів потрібно вживати, за для поліпшення дій розвитку сільських територій, програми та стратегії, якого вектору спрямування мають бути реалізовані.

Класифікація територій для цілей регіональної політики, проведена науковцями Інституту реформ, містить порівняльну оцінку різних проблемних територій України та держав ЄС. Автори виділяють у межах України промислові, аграрні депресивні регіони, а також міста обласного підпорядкування.

Практично такі ж типи депресивних територій визначено і Законом України "Про стимулювання розвитку регіонів":

- 1) регіони;
- 2) промислові райони;
- 3) сільські райони;
- 4) міста обласного підпорядкування.

Досить ґрунтовну класифікацію депресивних територіальних систем зробив Я.В. Шевчук. Вона проведена з урахуванням кількох ознак, проте визначальним чинником є генезис депресії. Наприклад, за генезисом вони можуть бути циклічно-депресивними, структурно-депресивними, функціонально-депресивними та залпово-депресивними.

З урахуванням існуючих розробок різних авторів, можна запропонувати таку узагальнюючу дефініцію депресивних територій країни - це регіони, які характеризуються низькими показниками соціально-економічного розвитку, негативною їх динамікою, недосконалою структурою економіки, низькою інвестиційною діяльністю та рівнем життя населення і неспроможністю забезпечити самовідтворення [9].

Рис. 3. Зосередження депресивних територій США до 1970 року «Іржавий пояс»
Джерело: [10].

Якщо використовувати досвід зарубіжних країн щодо відновлення депресивних регіонів та заповнення соціально-економічних пустот, то варто згадати досвід США при боротьбі кризи Іржавого поясу від початку промислової революції, яка поширилась на США з Європи і продовжувалась до 1970-х років. На території Іржавого поясу зосереджувалось основне виробництво сталі та інші важливі галузі важкої промисловості. Якщо зобразити на карті цю територію, то можна помітити,

що вона включає в себе центральну частину штату Нью-Йорк, регіони на захід від нього в штатах Пенсильванія, Огайо, Індіана, Мічиган і Іллінойс до західного берега озера Мічиган.

Нині цей регіон відновився за рахунок заповнення соціально-економічних пустот новітніми процесами, які почали виникати при переході до виробництва сучасних паливних елементів, виробництв на основі нанотехнологій, біотехнологій, інформаційних технологій.

Варто зауважити, саме термін «Іржавий пояс» відображає нині кризу регіону, де зумовлено виникнення соціально-економічних пустот, а саме: зникнення галузі, погіршення демографічної ситуації, втрата робочих місць, зникнення малих населених пунктів та сіл з мапи держави.

Тож варто зазначити, що на територіях України ми також маємо подібні пояса-пусток, де по ряду причин утворюються депресивні території. Це викликано міграцією, як внутрішньою так і зовнішньою, катастрофою на ЧАЕС, переселення населення з аварійних територій, з територій де припинилося виробництво, що було основним пунктом забезпечення населення робочими місцями, а саме головним джерелом родинного доходу.

Висновки

Судячи з результатів, які ми бачимо після проведених реформ адміністративно-територіального напрямку, можна стверджувати, що після державного поштовху реформування, дуже часто ініціативи замирають на рівні місцевої влади через барак інформації, досвіду, безініціативність та відсутність лідерства. Дуже часто проблеми виникають через бюрократію, відсутність державної підтримки певних громадських починань. Всі ці перешкоди можна подолати, якщо проводити спільний моніторинг, вивчення, аналіз, залучення до цієї роботи наукові установи, спільно розробляти стратегії розвитку та спільно їх реалізовувати.

На базі навчально-наукових інституцій варто створювати центри реалізації різноманітних реформаційних заходів, що дозволять спільно реалізовувати реформи, ділитись досвідом, спільно реалізовуватись в сфері публічного управління та адміністрування.

Від успіху реалізації реформ децентралізації, залежить подальший успіх розвитку сільських територій України. Це допоможе розвитку місцевого самоврядування, бізнесу, зокрема аграрного бізнесу та його диверсифікації, розвитку лідерства та самореалізації в середовищі сільської громади, а це є один із ключових чинників розвитку сільських територій.

Список використаних джерел

- [1] Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії : монографія. Київ, 2007. 576 с.
- [2] Стегній О. Уявлення населення про сталий розвиток. URL : https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/DG/Zvit_Web_version%20for%20website.pdf
- [3] Дудзяк О. А. Організаційні аспекти розвитку сільського туризму в Україні. *Актуальні проблеми менеджменту : теоретичні і практичні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. молодих науковців, аспірантів та студентів, м.Кам'янець-Подільський, 10 листоп. 2015 р. Кам'янець-

- Подільський, 2015. С. 45-55.
- [4] Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення. *Економіка України*. – 2009. № 4. С. 74-85.
- [5] Демчак І. М. Соціально-економічна сутність категорії «особисте селянське господарство». *Економіка і управління АПК*. 2014. № 1. С. 92-99.
- [6] Державний реєстр виборців. Інформація щодо об'єднаних територіальних громад URL : https://www.driv.gov.ua/portal/cm_core.cm_index?option=ext_gromada&prejim=1&pmn_id=145
- [7] Про генеральну схему планування території України : Закон України від 7.02.2002 р. № 3059-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 30. 204 с.
- [8] Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки» та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 №148. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>
- [9] Жук М В., Круль В. П. Розміщення продуктивних сил і економіка регіонів України : підручник. Київ : Кондор, 2004. 293 с.
- [10] Іржавий пояс. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BE%D1%8F%D1%8
- [11] Дудзяк О. А. Демографічна ситуація на сільських територіях України в період відновлення та розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 5.
- [12] Іванишин В.В., Дудзяк О.А., Бордман Б Я. Вплив досвіду Ізраїлю при організації дорадчих служб на сільських територіях. Формування ринкових відносин в Україні. НДЕІ. Мін.екон України. 2018. Вип. 12(211). С. 92-96.